

Kuka kontrolloi alkoholinkäyttöä? – laadullinen tutkimus sosiaalityön asiakkaiden ja ammattilaisten asennoitumisesta alkoholinkäytön kontrolliin

Tässä artikkelissa tarkastellaan laadullisesti asennoitumista alkoholinkäytön kontrollia koskeviin väittämiin ”alkoholinkäyttö on yksityisasia” ja ”uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön”. Aineisto koostuu sosiaalityön asiakkaiden (n=14) ja ammattilaisten (n=14) tuottamista kannanotoista. Analyysin pohjalta tarkastellaan, millaiseksi alkoholinkäytön kontrolli rakentuu kannanotoissa ja eroavatko asiakkaat ja ammattilaiset tässä suhteessa toisistaan. Sekä asiakkaat että ammattilaiset asennoituivat väittämiin kolmesta näkökulmasta. Yksilön toimintakentällä ainoaksi toimijaksi hahmottui asiakasyksilö, kannanottoja esittivät lähinnä asiakkaat ja kontrolli jäsenyi yksilön toimijuudeksi. Suhteiden toimintakentällä mukana oli useampia toimijoita ja kontrolli rakentui toimijoiden väliseksi suhteeksi. Rakenteiden toimintakentällä kannanottoja esittivät lähinnä ammattilaiset ja kontrolli jäsenyi rakenteiden ohjaamaksi toimijuudeksi.

ELINA RENKO

JOHDANTO

Sosiologisen tutkimuskirjallisuuden perusteella alkoholinkäytön kontrollia koskevaa asenneilmastoa luonnehtii Suomessa yksilön vapauden ja itsemääräämisoikeuden arvostus (ks. esim. 1,2). Sulkusen ym. (2) mukaan suomalaiset mieltävät elämäntapavalinnat yksityisasiaksi ja vastustavat valintoja kontrolloivaa alkoholipolitiikkaa. Yksilönvapauden kunnioittamisen ja ongelmien ehkäisytarpeen välinen ristiriita asettaa alkoholipolitiikalle haasteita, jotka heijastuvat myös sosiaalityön käytännöissä.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sosiaalityön asiakkaiden (n=14) ja ammattilaisten (n=14) asennoitumista alkoholinkäytön kontrolliin. Asiakkaita ja ammattilaisia pyydettiin ottamaan kantaa alkoholinkäytön yksityisyyttä (Alkoholinkäyttö on yksityisasia) ja sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksia (Uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön)

koskeviin väittämiin. Molemmat väittämät käsittelevät kontrollia. Ne kytkeytyvät kysymyksiin siitä, pystytäänkö alkoholinkäyttöön vaikuttamaan, saako siihen puuttua, mistä juominen on kiinni ja kuka on toimija?

Kontrollia on lähestytty tutkimuskirjallisuudessa vaihtelevien käsitteiden kautta (3,4). Sosiologisen tutkimuksen piirissä on kiinnitetty erityistä huomiota yksilön vapauden ja ulkoisen kontrollin väliseen jännitteeseen, joka on perustavanlaatuisesti läsnä suomalaisessa alkoholipolitiikassa (ks. esim. 1,2,5). Törrösen (1, s.88) ja Egererin ym. (6, s.204) mukaan tätä jännitettä on pyritty purkamaan heikentämällä asteittain alkoholinkäytön ulkoista kontrollia. Kehitys on johtanut tilanteeseen, jossa yksilöiden tulisi kontrolloida alkoholinkäyttöään enenevässä määrin itse. Sulkusen ym. (2) mukaan alkoholinkäyttöä pidetäänkin hyväksyttävänä ja usein jopa toivottavana niin kauan, kun se tapahtuu omasta tahdosta ja oman hallinnan alaisena.

Yksityisyyttä (Alkoholinkäyttö on yksityisasiasia) ja vaikutusmahdollisuuksia (Uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön) koskevien väittämien asettaminen rinnakkain nostaa esiin ulkoisen puuttumisen ja yksilön autonomian välisen jännitteen. Tutkimusasetelman avulla on mahdollista tarkastella, millaisena tämä jännite näyttäytyy alkoholinkäytön kontrollin näkökulmasta ja sosiaalityön toimintaympäristössä. Se, millaisena jännite näyttäytyy ja miten kontrolli silloin määrittyy, on merkityksellistä alkoholihaittojen ehkäisyn kannalta. Valitsevien jäsenystapojen näkyväksi tekeminen voi auttaa ymmärtämään ehkäisevän päihdetyön haasteita ja mahdollisuuksia sosiaalityön toimintaympäristössä.

Ulkoisen kontrollin ja yksilön autonomian tarkastelu sosiaalityössä ohjaa kysymään, tulisiko asiakkaan alkoholinkäyttöön vaikuttaa ja onko vaikuttaminen ylipäätään mahdollista. Banksin (7, s.27) mukaan asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on yksi sosiaalityötä ohjaavista eettisistä periaatteista. Egererin ym. (6, s.212–17) haastattelemat sosiaalityöntekijät esittivät puolestaan kunnioittavansa asiakkaan autonomiaa mutta suosivansa holhoavia otteita silloin, jos asiakkaan alkoholinkäyttö uhkaa aiheuttaa haittaa sivullisille. Sosiaalityöntekijät pitivät alkoholinkäytön ongelmakäyttöä vääränä mutta ymmärrettävänä selviytymiskeinona niin kauan kuin sen taustalla on yksilön pyrkimys pärjätä modernissa yhteiskunnassa. Tässä tapauksessa sosiaalityöntekijä voi tarjota asiakkaalle parempia selviytymiskeinoja. Alkoholinkäytön, jonka taustalla selviytymispyrkimystä ei ole, sosiaalityöntekijät luokittelivat alkoholismiksi. Alkoholisti – asiakkaiden kohdalla sosiaalityöntekijän tehtävänä pidettiin viattomien sivullisten pelastamista, tarvittaessa holhoavia otteita hyödyntäen.

Kontrolli, tuki ja niiden välinen suhde ovat sosiaalityön ydinkysymyksiä, joita on tutkittu runsaasti (ks. esim. 8,9). Tutkimuksissa on havaittu, että kontrolli ja tuki ovat läsnä kaikissa sosiaalityön käytännöissä. Se, millaiseksi kontrollin ja tuen välinen suhde muotoutuu, vaihtelee kuitenkin kontekstista ja tulkitsijasta riippuen. Kontrolli ja tuki eivät ole yksioikoisia käsitteitä, vaan niihin liittyy eri yhteyksissä erilaisia ulottuvuuksia ja elementtejä. Nämä elementit voivat olla esimerkiksi holhoavia ja hoivaavia (10,11) tai liittyä asiakkaan aktivointiin (12, s.80–87). Se, tulkitaanko esimerkiksi asiakkaan aktivointi tueksi, kontrolliksi vai molemmiksi, riippuu tilan-

teesta. Toisinaan kontrolli ja tuki voivat sulautua yhteen, toisinaan niiden välinen suhde on jännitteinen (13, s.127–44). Sosiaalityö rakentuu asiakkaiden ja ammattilaisten kohtaamisissa. Tästä huolimatta tuen ja kontrollin suhdetta ei ole lähestytty asiakkaiden ja ammattilaisten näkökulmia vertaillen. Tämän tutkimuksen asetelma mahdollistaa paitsi sosiaalityön ydinkysymysten tarkastelun alkoholinkäytön kontrollin näkökulmasta, myös asiakkaiden ja ammattilaisten asennoitumisen vertailun.

Sosiaalityön ammattilaiset tekevät laaja-alaista työtä ja on selvää, että asiakas kohtaamisten aikana käsitellään monia muitakin teemoja kuin asiakkaan alkoholinkäyttöä. Alkoholinkäytön aiheuttamat ongelmat ovat kuitenkin niin laaja-alaisia ja monimuotoisia, etteivät päihdehuollon erityispalvelut voi vastata niistä yksin; suurin osa alkoholinkäytön ongelmakäyttäjistä ei päädy tekemisiin päihdepalveluiden kanssa, mutta käyttää yleisiä terveys- ja sosiaalipalveluita (14). Vaikka yleisissä sosiaalipalveluissa työskentelevät ammattilaiset kohtaavat alkoholinkäytön ongelmakäyttäjää päivittäin (6, s.205), sitä miten he (6,15) tai heidän asiakkaansa näihin kohtaamisiin suhtautuvat, on tutkittu varsin vähän. Tämän artikkelin tarkoitus on lisätä aihepiiriä koskevaa tietoa. Suurin osa päihdehuollon ongelmakäyttöön liittyvästä työstä tehdään sosiaali- ja terveydenhuollon yleisissä palveluissa (16, s.118) ja siksi myös aihepiirin tutkiminen tässä kontekstissa on tärkeää.

Asennoitumista alkoholinkäytön kontrolliin lähestytään tässä artikkelissa sosiaalisen konstruktionismien näkökulmasta (ks. 17) ja laadullisen asennetutkimuksen menetelmin; asenteella tarkoitetaan kannanotoissa rakentuvaa jostain kohteesta tehtyä arvottavaa tulkintaa (18, s.30–31). Analyysin perusteella vastataan seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Millaiseksi alkoholinkäytön kontrolli rakentuu kannanotoissa? Eroavatko asiakkaat ja ammattilaiset tässä suhteessa toisistaan?

KONTROLLI YKSILÖN TOIMIJUUTENA JA SOSIAALISENA SUHTEENA

Kontrollin käsite kytketään tässä artikkelissa Banduran (19–22) ja Rotterin (23,24) näkökulmiin kontrollista yksilön toimijuutena ja sosiaalisena suhteena. Näin ymmärrettynä kontrolli kietoutuu siihen, uskooko yksilö voivansa vaikuttaa. Vaikuttaminen voi tapahtua joko suoraan oman toiminnan (kontrolli yksilön toimijuutena) tai kiertoteitse muiden toiminnan (kontrolli sosiaali-

Kuka kontrolloi alkoholinkäyttöä? – laadullinen tutkimus sosiaalityön asiakkaiden ja ammattilaisten asennoitumisesta alkoholinkäytön kontrolliin

Tässä artikkelissa tarkastellaan laadullisesti asennoitumista alkoholinkäytön kontrollia koskeviin väittämiin ”alkoholinkäyttö on yksityisasia” ja ”uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön”. Aineisto koostuu sosiaalityön asiakkaiden (n=14) ja ammattilaisten (n=14) tuottamista kannanotoista. Analyysin pohjalta tarkastellaan, millaiseksi alkoholinkäytön kontrolli rakentuu kannanotoissa ja eroavatko asiakkaat ja ammattilaiset tässä suhteessa toisistaan. Sekä asiakkaat että ammattilaiset asennoituivat väittämiin kolmesta näkökulmasta. Yksilön toimintakentällä ainoaksi toimijaksi hahmottui asiakasyksilö, kannanottoja esittivät lähinnä asiakkaat ja kontrolli jäsenyi yksilön toimijuudeksi. Suhteiden toimintakentällä mukana oli useampia toimijoita ja kontrolli rakentui toimijoiden väliseksi suhteeksi. Rakenteiden toimintakentällä kannanottoja esittivät lähinnä ammattilaiset ja kontrolli jäsenyi rakenteiden ohjaamaksi toimijuudeksi.

ELINA RENKO

JOHDANTO

Sosiologisen tutkimuskirjallisuuden perusteella alkoholinkäytön kontrollia koskevaa asenneilmastoa luonnehtii Suomessa yksilön vapauden ja itsemääräämisoikeuden arvostus (ks. esim. 1,2). Sulkusen ym. (2) mukaan suomalaiset mieltävät elämäntapavalinnat yksityisasiaksi ja vastustavat valintoja kontrolloivaa alkoholipolitiikkaa. Yksilönvapauden kunnioittamisen ja ongelmien ehkäisytarpeen välinen ristiriita asettaa alkoholipolitiikalle haasteita, jotka heijastuvat myös sosiaalityön käytännöissä.

Tässä artikkelissa tarkastellaan sosiaalityön asiakkaiden (n=14) ja ammattilaisten (n=14) asennoitumista alkoholinkäytön kontrolliin. Asiakkaita ja ammattilaisia pyydettiin ottamaan kantaa alkoholinkäytön yksityisyyttä (Alkoholinkäyttö on yksityisasia) ja sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksia (Uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön)

koskeviin väittämiin. Molemmat väittämät käsittelevät kontrollia. Ne kytkeytyvät kysymyksiin siitä, pystytäänkö alkoholinkäyttöön vaikuttamaan, saako siihen puuttua, mistä juominen on kiinni ja kuka on toimija?

Kontrollia on lähestytty tutkimuskirjallisuudessa vaihtelevien käsitteiden kautta (3,4). Sosiologisen tutkimuksen piirissä on kiinnitetty erityistä huomiota yksilön vapauden ja ulkoisen kontrollin väliseen jännitteeseen, joka on perustavanlaatuisesti läsnä suomalaisessa alkoholipolitiikassa (ks. esim. 1,2,5). Törrösen (1, s.88) ja Egererin ym. (6, s.204) mukaan tätä jännitettä on pyritty purkamaan heikentämällä asteittain alkoholinkäytön ulkoista kontrollia. Kehitys on johtanut tilanteeseen, jossa yksilöiden tulisi kontrolloida alkoholinkäyttöään enenevässä määrin itse. Sulkusen ym. (2) mukaan alkoholinkäyttöä pidetäänkin hyväksyttävänä ja usein jopa toivottavana niin kauan, kun se tapahtuu omasta tahdosta ja oman hallinnan alaisena.

Yksityisyyttä (Alkoholinkäyttö on yksityisasiasia) ja vaikutusmahdollisuuksia (Uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön) koskevien vääntämien asettaminen rinnakkain nostaa esiin ulkoisen puuttumisen ja yksilön autonomian välisen jännitteen. Tutkimusasetelman avulla on mahdollista tarkastella, millaisena tämä jännite näyttäytyy alkoholinkäytön kontrollin näkökulmasta ja sosiaalityön toimintaympäristössä. Se, millaisena jännite näyttäytyy ja miten kontrolli silloin määrittyy, on merkityksellistä alkoholihaittojen ehkäisyn kannalta. Valitsevien jäsenystapojen näkyväksi tekeminen voi auttaa ymmärtämään ehkäisevän päihdetyön haasteita ja mahdollisuuksia sosiaalityön toimintaympäristössä.

Ulkoisen kontrollin ja yksilön autonomian tarkastelu sosiaalityössä ohjaa kysymään, tulisiko asiakkaan alkoholinkäyttöön vaikuttaa ja onko vaikuttaminen ylipäätään mahdollista. Banksin (7, s.27) mukaan asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on yksi sosiaalityötä ohjaavista eettisistä periaatteista. Egererin ym. (6, s.212–17) haastattelemat sosiaalityöntekijät esittivät puolestaan kunnioittavansa asiakkaan autonomiaa mutta suosivansa holhoavia otteita silloin, jos asiakkaan alkoholinkäyttö uhkaa aiheuttaa haittaa sivullisille. Sosiaalityöntekijät pitivät alkoholinkäytön ongelmakäyttöä vääränä mutta ymmärrettävänä selviytymiskeinona niin kauan kun sen taustalla on yksilön pyrkimys pärjätä modernissa yhteiskunnassa. Tässä tapauksessa sosiaalityöntekijä voi tarjota asiakkaalle parempia selviytymiskeinoja. Alkoholinkäytön, jonka taustalla selviytymispyrkimystä ei ole, sosiaalityöntekijät luokittelivat alkoholismiksi. Alkoholisti – asiakkaiden kohdalla sosiaalityöntekijän tehtävänä pidettiin viattomien sivullisten pelastamista, tarvittaessa holhoavia otteita hyödyntäen.

Kontrolli, tuki ja niiden välinen suhde ovat sosiaalityön ydinkysymyksiä, joita on tutkittu runsaasti (ks. esim. 8,9). Tutkimuksissa on havaittu, että kontrolli ja tuki ovat läsnä kaikissa sosiaalityön käytännöissä. Se, millaiseksi kontrollin ja tuen välinen suhde muotoutuu, vaihtelee kuitenkin kontekstista ja tulkitsijasta riippuen. Kontrolli ja tuki eivät ole yksioikoisia käsitteitä, vaan niihin liittyy eri yhteyksissä erilaisia ulottuvuuksia ja elementtejä. Nämä elementit voivat olla esimerkiksi holhoavia ja hoivaavia (10,11) tai liittyä asiakkaan aktivointiin (12, s.80–87). Se, tulkitaanko esimerkiksi asiakkaan aktivointi tueksi, kontrolliksi vai molemmiksi, riippuu tilan-

teesta. Toisinaan kontrolli ja tuki voivat sulautua yhteen, toisinaan niiden välinen suhde on jännitteinen (13, s.127–44). Sosiaalityö rakentuu asiakkaiden ja ammattilaisten kohtaamisissa. Tästä huolimatta tuen ja kontrollin suhdetta ei ole lähestytty asiakkaiden ja ammattilaisten näkökulmia vertaillen. Tämän tutkimuksen asetelma mahdollistaa paitsi sosiaalityön ydinkysymysten tarkastelun alkoholinkäytön kontrollin näkökulmasta, myös asiakkaiden ja ammattilaisten asennoitumisen vertailun.

Sosiaalityön ammattilaiset tekevät laaja-alaista työtä ja on selvää, että asiakaskohtaamisten aikana käsitellään monia muitakin teemoja kuin asiakkaan alkoholinkäyttöä. Alkoholinkäytön aiheuttamat ongelmat ovat kuitenkin niin laaja-alaisia ja monimuotoisia, etteivät päihdehuollon erityispalvelut voi vastata niistä yksin; suurin osa alkoholinkäytön ongelmakäyttäjistä ei päädy tekemisiin päihdepalveluiden kanssa, mutta käyttää yleisiä terveys- ja sosiaalipalveluita (14). Vaikka yleisissä sosiaalipalveluissa työskentelevät ammattilaiset kohtaavat alkoholinkäytön ongelmakäyttäjää päivittäin (6, s.205), sitä miten he (6,15) tai heidän asiakkaansa näihin kohtaamisiin suhtautuvat, on tutkittu varsin vähän. Tämän artikkelin tarkoitus on lisätä aihepiiriä koskevaa tietoa. Suurin osa päihdetyön ongelmakäyttöön liittyvästä työstä tehdään sosiaali- ja terveydenhuollon yleisissä palveluissa (16, s.118) ja siksi myös aihepiirin tutkiminen tässä kontekstissa on tärkeää.

Asennoitumista alkoholinkäytön kontrolliin lähestytään tässä artikkelissa sosiaalisen konstruktionismien näkökulmasta (ks. 17) ja laadullisen asennetutkimuksen menetelmin; asenteella tarkoitetaan kannanotoissa rakentuvaa jostain kohteesta tehtyä arvottavaa tulkintaa (18, s.30–31). Analyysin perusteella vastataan seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Millaiseksi alkoholinkäytön kontrolli rakentuu kannanotoissa? Eroavatko asiakkaat ja ammattilaiset tässä suhteessa toisistaan?

KONTROLLI YKSILÖN TOIMIJUUTENA JA SOSIAALISENA SUHTEENA

Kontrollin käsite kytketään tässä artikkelissa Banduran (19–22) ja Rotterin (23,24) näkökulmiin kontrollista yksilön toimijuutena ja sosiaalisena suhteena. Näin ymmärrettynä kontrolli kietoutuu siihen, uskooko yksilö voivansa vaikuttaa. Vaikuttaminen voi tapahtua joko suoraan oman toiminnan (kontrolli yksilön toimijuutena) tai kiertoteitse muiden toiminnan (kontrolli sosiaali-

sena suhteena) kautta. Kyseinen lähestymistapa on valittu, sillä se suhteutuu kiinnostavalla tavalla haastateltaville esitettyihin väittämiin.

Alkoholinkäytön yksityisyyttä koskevan väittämän (Alkoholinkäyttö on yksityisasia) voi tulkita lähestyvän kontrollia yksilön toimijuutena; se nostaa tarkastelun keskiöön yksilön uskon siihen, voiko hän vaikuttaa alkoholinkäyttöön. Banduran (19, s.79) pystyvyysodotuksen (self efficacy) ja Rotterin (23) henkilökohtaisen kontrollin käsitteet mahdollistavat kontrollin tarkastelun tästä näkökulmasta. Pystyvyysodotus tarkoittaa uskoa suoriutua teosta, jota halutun lopputuloksen saavuttaminen edellyttää (21). Henkilökohtainen kontrolli kuvastaa puolestaan sitä, uskooko yksilö voivansa vaikuttaa asioiden kulkuun. Näin määriteltynä sekä pystyvyysodotus että henkilökohtainen kontrolli liittyvät siihen, uskooko yksilö suoriutuvansa teosta ja voivansa vaikuttaa (25). Uskomuksella on seurauksia yksilön toiminnan kannalta, sillä yksilöt pyrkivät vaikuttamaan silloin, kun uskovat sen olevan mahdollista (19, s.79–80,23). Edellä esitetty tulkinta on luonnollisesti vain yksi tapa lähestyä alkoholinkäytön yksityisyyttä koskevaa väittämää ja myös hallitsematonta alkoholinkäyttöä on mahdollista pitää yksityisasiana. Jos hallitsemattomuus on tarkoituksellista, sen taustalla on yksilön tahto, intentio ja toimijuus (vrt. 6, s.212–17), yksilö ei halua hallita alkoholinkäyttöään ja toimii tämän mukaisesti.

Sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksia koskevan väittämän (Uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön) voi tulkita tarkastelevan kontrollia sosiaalisena suhteena. Pystyvyysodotuksen ja henkilökohtaisen kontrollin käsitteet mahdollistavat kontrollin tarkastelun myös tästä näkökulmasta, jos käsitteet ymmärretään kontekstisidonnaisina (22,24). Henkilökohtaisen kontrollin tapauksessa tämä tarkoittaa, että kontrolli riippuu siitä, uskooko yksilö voivansa vaikuttaa asioiden kulkuun muiden toimijoiden kautta (26,27, s.190–92). Bandura (20, s.448) on käyttänyt omien tavoitteiden saavuttamisesta muiden kautta nimitystä asiasta käyttävä kontrolli (proxy control). Yksilö voi pyrkiä vaikuttamaan muihin, joilla on resurssija, tietoa tai välineitä toimia hänen puolestaan (22). Vaikutusmahdollisuuksia koskeva väittäjä käsittelee kontrollia sosiaalisena suhteena sikäli, että se nostaa tarkastelun keskiöön toimijan (asiakkaan), johon toinen toimija (sosiaalityöntekijä) pyrkii vaikuttamaan. Banduran (20, s.448)

käsitteellistystä mukailien sosiaalityöntekijän tavoite on vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön ja käyttää asiakasta asiamiehenään tämän tavoitteen toteuttamiseksi.

Kontrollin jäsenytyminen yksilön toimijuudeksi tai sosiaaliseksi suhteeksi liittyy siihen, missä kontrollin ajatellaan sijaitsevan. Rotterin (23) ulkoisen kontrolliodotuksen käsite tarkoittaa uskoa siihen, että asioiden tapahtuminen johtuu ulkopuolisista tekijöistä. Sisäinen kontrolliodotus kuvastaa puolestaan uskoa siihen, että asioiden tapahtuminen johtuu itsestä. Sisäinen kontrolliodotus ei aina tarkoita uskoa henkilökohtaiseen kontrolliin sen paremmin kuin ulkoinen kontrolliodotus henkilökohtaisen kontrollin puutetta. Joitain sisäisiä tekijöitä ei voi muuttaa, toisia ulkoisia taas voi. (26,28, s.79–83.) Ulkoista ja sisäistä kontrolliodotusta on tarkastelu usein saman ulottuvuuden ääripäinä. On kuitenkin havaittu, etteivät ulkoinen ja sisäinen kontrolliodotus sulje toisiaan pois; ihmiset voivat uskoa samanaikaisesti paitsi omaan kontrolliinsa myös muiden ihmisten vaikutukseen (25,26,29).

Haastateltaville esitettyjen väittämien voi tulkita lähestyvän kontrollia yksilön toimijuutena ja sosiaalisena suhteena. Onkin kiinnostavaa tarkastella, virittävätkö väittämät kontrollia näistä näkökulmista tarkastelevia kannanottoja. Banduran (19–22) ja Rotterin (23,24) kuvaamia kontrolliuskomuksia on tavallisesti lähestytty substanssillisesti ja kvantitatiivisten operationalisointien kautta. Tässä artikkelissa hyödynnetään laadullista lähestymistapaa ja tarkastellaan, minäkälaisiksi haastateltavat itse kontrolliuskomukset muotoilevat. Lähestymistapa avaa tavanomaisesta poikkeavan näkökulman muun muassa kontrollin sijaintia koskeviin kysymyksiin.

AINEISTO JA MENETELMÄ

Asennoitumista alkoholinkäytön kontrolliin lähestytään tässä artikkelissa laadullisen asennetutkimuksen menetelmin. Laadullinen asennetutkimus on Helsingin yliopistossa kehitetty teoreettis-metodologinen lähestymistapa (18), jota on sovellettu vaihtelevien aihepiirien tutkimuksessa (ks. esim. 30–33). Laadullinen asennetutkimus perustuu osin retoriseen sosiaalipsykologiaan (34) ja edustaa asennetutkimuksen linjaa, jonka piirissä asenne ymmärretään kommunikatiiviseksi ja sosiaaliseksi ilmiöksi (ks. esim. 35–37). Tällainen tapa ymmärtää asenne mukailee sosiaalisen konstruktionismin näkökulmaa. Sosiaalinen konstruktionismi tarkastelee, miten kielellä ra-

kennetaan sosiaalista todellisuutta ja myös yksilön ominaisuudet mielletään sosiaalisesti rakentuneiksi (17).

Laadullisessa asennetutkimuksessa asenteella tarkoitetaan jostain kohteesta tehtyä arvottavaa tulkintaa. Asenne nähdään sosiaalisena ilmiönä, suhdekäsitteenä ja asiana, joka on tunnistettavissa ennen kaikkea ihmisten välisissä kohtaamisissa. Laadullisessa asennetutkimuksessa kiinnitetään huomio seikkoihin, jotka jäävät valtavirtaa edustavassa tilastollisessa asennetutkimuksessa usein vaille huomiota; mitä ja millä ehdoilla ihmiset arvottavat ja mistä rooleista käsin arvottamista tehdään. Laadullisen asennetutkimuksen menetelmin voidaan saada asenteista tietoa, jota on tilastollisesti vaikea tavoittaa. (18, s.30–31,27, s.190.)

Tutkimuksen aineisto koostuu sosiaalityön asiakkaiden (n=14) ja ammattilaisten (n=14) puolistrukturoidussa haastattelussa tuottamista kannanotoista. Haastatteluaineisto kerättiin vuoden 2010 aikana. Haastateltaville esitettiin kahdeksan alkoholinkäytön puheeksiottoa ja käyttöön liittyvää neuvontaa koskevaa väittämää, joita heitä pyydettiin kommentoimaan. Yksittäisen haastattelun kesto vaihteli 28 minuutista 63 minuuttiin. Tässä artikkelissa analysoidaan alkoholinkäytön yksityisyyttä ja sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksia koskevien väittämien virittämiä kannanottoja. Näiden väittämien kommentoinnin yhteiskesto vaihteli 10 ja 21 minuutin välillä ja tuotti 84 sivua litteroitua tekstiä (rivivälillä 1,5 ja kirjasinokolla 12). Valinta toteuttaa haastattelu väittämämuotoisena juontaa juurensa laadullisen asennetutkimuksen metodologiaan. Laadullisessa asennetutkimuksessa haastateltaville esitetään kiistanalaisia kysymyksiä, joiden tavoitteena on virittää argumentaatiota eli kannanottoja ja niille perusteluja. (18, s.31–33.) Väittämämetodi mahdollistaa kiistanalaisten asioiden kysymisen suoraan ja on tehokas tapa saada haastateltavat ottamaan kantaa (31, s.86).

Kaikki haastatellut ammattilaiset olivat naisia. Haastateltaviksi ei valikoitu tietoisesti ainoastaan naisia; naisvaltaisuus mukaillee suomalaisten sosiaalityöntekijöiden sukupuolijakaumaa (38). Haastateltavien ikä vaihteli 26–58 –vuoden ja työkokemus sosiaalityöstä 4 kuukauden ja 30 vuoden välillä. Keskimäärin ammattilaisilla oli ikää 39 vuotta ja kokemusta sosiaalityöstä 7,5 vuotta. Kahdeksan haastateltavista oli nimikkeeltään sosiaalityöntekijöitä, kuusi sosiaaliohjaajia. Sosiaalityöllä tarkoitetaan tässä artikkelissa mo-

niammatillista tiimityötä, jota sekä sosiaalityöntekijät että sosiaaliohjaajat tekevät. Sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia yhdistää sosiaalialan yhteiskunnallinen tehtävä (39, s.82), ja tätä tutkimusta varten haastateltiin siksi molempien ammattiryhmien edustajia. Haastatelluista sosiaalityöntekijöistä ja sosiaaliohjaajista käytetään yhteistä nimitystä sosiaalityön ammattilaiset. Ammattilaisten haastattelut toteutettiin virka-aikaan haastateltavien työpaikoilla.

Institutionaalisen kontekstin on todettu vaikuttavan siihen, miten alkoholin ongelmakäyttö ymmärretään ja käsitteellistetään (6, s.217). Haastateltavat ammattilaiset valikoitiin tästä syystä siten, että kaikki heistä työskentelivät Helsingin kaupungin Sosiaaliviraston aikuisten palveluissa. Puolet ammattilaisista työskenteli sosiaaliasemilla, toinen puoli työhön ohjauksessa, työhön kuntoutuksessa tai työvoimanpalvelukeskuksessa. Varsinaiset päihdetyön ammattilaiset on jätetty tarkastelun ulkopuolelle, sillä päihdetyön konteksti eroaa olennaisesti yleisen sosiaalityön vastaavasta. Päihdetyössä päihdeidenkäytöstä keskustelu on pääroolissa. Yleisissä sosiaalipalveluissa päihdeidenkäyttö on puolestaan yksi puheenaihe muiden joukossa, eikä asiakas ole välttämättä valmistautunut keskustelemaan aiheesta.

Puolet haastatelluista ammattilaisista oli osallistunut Sosiaaliviraston järjestämään alkoholinkäytön puheeksiotto -koulutukseen. Koulutukseen osallistuneille ammattilaiselle lähetettiin sähköposti, jossa heitä pyydettiin mukaan haastatteluun. Koulutuksen osallistujalista toimi rekrytoinnin välineenä, ja puolet haastatelluista ammattilaisista valikoitui mukaan tätä kautta. Muuta suhdetta koulutuksella ja tässä artikkelissa esitellyllä tutkimuksella ei ole. Loput ammattilaisten haastattelut sovittiin lumipallotekniikkaa hyödyntäen: haastatteluun osallistuneet pyysivät mukaan kollegoitaan, jotka eivät olleet osallistuneet puheeksiotto -koulutukseen. Vapaaehtoiseen koulutukseen osallistuneiden voi olettaa edustavan aiheesta kiinnostuneiden ammattilaisten joukkoa. Aineiston monipuolisuus pyrittiin varmistamaan tältä osin haastatteleamalla sekä koulutukseen osallistuneita että osallistumatta jättäneitä ammattilaisia.

Haastatelluista asiakkaista puolet oli naisia, puolet miehiä. Haastateltavien ikä vaihteli 18 vuodesta 58 vuoteen keskimääräisen iän ollessa 41 vuotta. Haastattelut toteutettiin asiakkaiden toiveiden mukaisesti joko Sosiaaliviraston tai Helsingin yliopiston tiloissa. Asiakkaat valikoiti-

tuivat haastatteluun ammattilaisten kautta. Tutkimukseen osallistuneita ammattilaisia pyydettiin tiedustelemaan asiakkaitensa halukkuutta osallistua tutkimukseen ja heille korostettiin, että kuka tahansa asiakas sopii haastateltavaksi. Lisäksi kolme asiakasta rekrytoitiin mukaan lumipallotekniikkaa hyödyntäen. Haastatteluun osallistuneet asiakkaat tiedustelivat haastatteluun osallistumishalukkuutta tuttaviltaan, jotka olivat myös sosiaaliryönten asiakkaita.

Asennoitumista alkoholinkäytön kontrolliin lähestytään tässä artikkelissa haastateltavien tuottamien konstruktioiden kautta. Haastateltaville oletetaan toimijuutta, joka ilmenee siinä, miten he tuottavat väittämiä koskevia kannanottoja. Laadullisen asennetutkimuksen periaatteiden mukaisesti toimijuutta tarkastellaan vuorovaikutuksena haastattelutilanteessa (27, s.190). Haastateltavien ei kuitenkaan oleteta tuottavan kannanottoja tyhjistä. Kun haastateltavat ottavat kantaa väitteisiin, he hyödyntävät retorisia resursseja, joita voidaan käyttää kannanottojen perustelemiseen. Ne voivat olla esimerkiksi yleisesti hyväksytyjä uskomuksia, arvoja tai oma-kohtaisia havaintoja ja kokemuksia. (18, s.52–53,33.) Haastateltavilla on monenlaisia valmiuksia, tietoja ja taitoja, jotka osaltaan määrittävät sitä, millaisia asenteita he ilmaisevat tai voivat ilmaista (18, s.52).

Laadullisessa asennetutkimuksessa analyysi jäsennetään aineistossa kirjaimellisesti tunnistettavia kannanottoja ja perusteluita erittelevään ja luokittelevaan analyysiin sekä näin hahmotettua argumentaatiota teoreettisesti tulkitsevaan analyysiin (18, s.12). Tätä artikkelia varten tehdyssä analyysissä edettiin seuraavasti:

Luokittavalla tasolla aineistosta poimittiin väittämiä esitettyjä kannanottoja perusteluineen ja ne luokiteltiin kannanottojen myönteisyyden, kielteisyysyden tai varauksellisuuden ja niille esitettyjen perustelujen sisältöjen mukaan. Kummankin väittämän kohdalla esitetty kommentointi luokiteltiin omana kokonaisuutenaan ja kaikkia haastatteluja tarkasteltiin yhtenäisenä aineistona. Haastateltavat kommentoivat sekä alkoholinkäytön yksityisyyttä että sosiaaliryöntekijän vaikutusmahdollisuuksia koskevia väittämiä enimmäkseen varauksellisesti; alkoholinkäyttöä pidettiin yksityisasiana tietyin ehdoin ja ryöntekijän uskottiin voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön tietyin varauksin. Seuraavassa haastateltava ottaa vaikutusmahdollisuuksia koskevaan väittämään varauksellisen kannan siksi, että asiakkaan alko-

holinkäyttöä tukevat verkostot voivat heikentää sosiaaliryöntekijän vaikutusmahdollisuuksia.

tF: Vaikka asiakas niinkun sais jonkun kipinän siinä tapaamisessa, niin onkse toi Alepan kulma ja kaverit siinä ni se kipinä loppuu siihen.

Varauksellisten kommenttien ohella aineistossa esiintyi sekä väittämiä kannattaneita että niihin torjuvasti suhtautuneita kannanottoja. Seuraavassa esimerkissä haastateltava kannattaa yksityisyyttä koskevaa väittämää vedoten siihen, että alkoholinkäyttöä koskeva valinta on yksi omaa elämää koskevista vapaista valinnoista.

tE: Jokainen päättää omasta elämästä ja tekee omia valintoja ja jokainen päättää myös alkoholinkäytön tota alkoholinkäytön määränki tavallaan ja sillä tavalla se on yksityis yksityinen päätös.

Kaikki kannanotot oli mahdollista luokitella tällä tapaa. On kuitenkin huomattava, että samakin haastateltava otti usein väittämään kantaa sekä myönteisesti, kielteisesti että varauksellisesti eri perusteluihin vedoten.

Tulkitsevassa analyysissä abstraktiotasoa nostettiin kannanottojen ja perustelujen kirjaimellisesta erittelystä. Analyyttistä näkökulmaa laajennettiin erittelemällä niitä asiayhteyksiä, joihin haastateltava väittämän sijoittaa sitä kommentoidessaan (vrt. 30, s.25). Kannanottoja jäsennettiin niitä toisistaan erotteleviksi hahmoiksi ja toisistaan erotettiin kolme näkökulmaa (yksilön, suhteiden ja rakenteiden toimintakentät), joista käsin väittämiä kommentoitiin ja kontrollia määriteltiin. Käyttöön otettiin toimintakenttä – käsite kuvaamaan vaihtelua siinä, puhutaanko toimijasta ikään kuin erillisenä yksilönä, sosiaalisen verkon osana vai laajemmassa yhteiskunnallisessa tai institutionaalisessa ympäristössä. Toimintakenttä -käsite otettiin käyttöön, sillä sen avulla on mahdollista jäsentää aineiston moninaisuutta ja nostaa esiin aineistosta erottuvia hahmoja. Sama haastateltava kommentoi usein molempia väittämiä kaikilla kolmella toimintakentällä ja tuotti näin ollen puheessaan kaikki kolme näkökulmaa. Toimintakentät eivät ole selvärajaisia yksiköitä. Ne ovat teoreettisia abstraktioita ja on huomattavaa, että monet haastateltavien esittämistä kommentista voisi perustellusti sijoittaa useammalle kuin yhdelle toimintakentälle.

Aineistoa analysoidaan siten, ettei yksittäisen haastateltavan tunnistaminen aineistoesimerkeistä ole mahdollista. Anonymiteetin takaamiseksi ammattilaiset identifoidaan lyhenteillä tA– tO ja

asiakkaat lyhenteillä aA—aO (kirjain H on varattu haastattelijan esittämille kommenteille). Aineistonäytteiden tarkoituksena on havainnollistaa analyysia. Näytteet on pyritty valitsemaan siten, että ne kuvaisivat aineistoa mahdollisimman monipuolisesti.

TULOKSET

YKSILÖN TOIMINTAKENTTÄ

Sekä yksityisyyttä että vaikutusmahdollisuuksia koskevaan väittämään otettiin kantaa toimintakentällä, jolla asiakas näyttäytyi muusta maailmasta irrallisena. Asiakas määrittyi kentän ainoaksi toimijaksi, joka ei vaikuta kentän ulkopuoliseen todellisuuteen ja johon kentän ulkopuoliset tapahtumat eivät vaikuta. Kontrolli määrittyi yksilön toimintakentällä asiakkaasta lähtöisin olevana toimijuutena ja jäsenyi viimekätisenä omaa alkoholinkäyttöä koskevana päätöksenteko- ja toimintavaltana. Pelkistetysti asiakkaan esitettiin harjoittavan kontrollia sosiaalisesta ympäristöstä irrallaan, joko pulloon tarttumalla tai tarttumatta jättämisellä.

Haastateltavat olivat yksilön toimintakentällä yleisesti yhtä mieltä yksityisyyttä koskevasta väittämästä; alkoholinkäyttöä pidettiin yksityisasiana. Tämä kanta piirtyi esiin lähinnä asiakkaiden esittämässä kommentissa. Asiakas nähtiin omalla kentällään toimivana, itsestään vastuussa olevana ja vapaita valintoja tekevänä yksilönä.

aD: Kyl ihmisen pitäis ite osaa pitää itestään huolta et se on niinku kyl aika omal vastuulla.

Muutamissa kannanotoissa yksityisyyttä koskevaan väittämään suhtauduttiin varauksellisemmin. Näitä kannanottoja esittivät ammattilaiset ja niissä todettiin, ettei alkoholinkäyttö ole yksityisasiasta silloin, jos asiakas aiheuttaa haittaa itselleen.

tC: Jokaisella on oikeus tehdä sitä mitä haluaa et tosin tietysti joutuuhan siinä sitten miettimään et onks se jos joku syrjäytyy ja ryyppää kämpässään mittavia määriä ja hän sanoo et se on yksityisasiasta, mitä hän siellä asunnossaan tekee mut silloinhan hän on vaaraksi itselleen et tavallaan sit se poistaa sen rajan.

Myös vaikutusmahdollisuuksia koskevaan väittämään otettiin kantaa yksilön toimintakentällä. Vaikka väittäjä koski työntekijän mahdollisuuksia vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön, otettiin näissä kommentissa kantaa siihen, voiko asiakas vaikuttaa omaan alkoholinkäyttönsä.

Asiakkaan vaikutusmahdollisuuksiin suhtauduttiin myönteisesti ja asiakkaan katsottiin olevan vapaa tekemään alkoholinkäyttöään koskevia päätöksiä.

aO: Että ihminen ite siitä loppukädessä päättää, vaikka ite ajatteliski et oli vaikka et oli niin veemäinen päivä et oli nyt pakko ottaa kännit tai muuta, mut ihminen itehän sen on kuitenkin sen ratkasun tehny et ottaa ne kännit et sitä ei oo tehny mikään tilanne eikä se sosiaalityöntekijä.

SUHTEIDEN TOIMINTAKENTTÄ

Molempiin väittämiin otettiin kantaa myös suhteiden verkoksi rakentuvalla toimintakentällä. Tällä toimintakentällä asiakas ei näyttäytynyt enää kentän ainoana toimijana vaan yhtenä kentän toimijoista, joka vaikuttaa muihin toimijoihin ja johon muut toimijat vaikuttavat. Kontrolli jäsenyi kahden tai useamman toimijan väliseksi suhteeksi ja sitä voitiin harjoittaa havahduttamisena, tuen antamisena, verkostojen hyödyntämisena ja niihin vaikuttamisena.

Yksityisyyttä koskevaa väittämää kommentoitiin suhteiden toimintakentällä etenkin alkoholinkäytön aiheuttamien ja kentän muihin toimijoihin kohdistuvien seurausvaikutusten kannalta. Sekä asiakkaat että ammattilaiset esittivät alkoholinkäytön olevan yksityisasiasta silloin, kun siitä ei aiheudu haittaa muille kuin alkoholinkäyttäjälle itselleen. Alkoholinkäyttöä ei vastaavasti pidetty yksityisasiasta silloin, kun se vaikuttaa perheeseen tai muihin läheisiin ihmisiin.

tI: Ei ole...onhan se niin sillä lailla et jos yksinelävä ihminen joka juo ja siitä ei oo mitään ongelmia kenellekään, ei edes hänen vanhalle äiti parallelensa, joka ei tiedä että se jannu juo niin jumalattomasti ja on kuolemassa, kuolemassa mutta tota siinä vaiheessa kun pienikin totanoinniin öö häiriö sen oman huoneen, oman elintilan ympärille tulee niin se ei ole.

Vaikutusmahdollisuuksia koskevan väittämän voi tulkita käsittelevän kontrollia sosiaalisena suhteena. Tältä kannalta ei olekaan ihme, että väittämää kommentoitiin suurimmaksi osaksi suhteiden toimintakentällä. Alkoholinkäytön kontrolli jäsenyi asiakkaan ja työntekijän välisenä suhteena ja sosiaalityöntekijän katsottiin voivan harjoittaa asiakkaan alkoholinkäyttöön kohdistuvaa kontrollia tuen antamisen ja havahduttamisen kautta.

tM: Sitä asiaa voi sitten pohtia jonkun kanssa niin niin tota kyl mä uskon omalta osaltani voivani niinku jotenki vaikuttaa siihen ja an-

taa sitä tunnelmaa että et siitä voi selvitä että se voi lähtee parempaan suuntaan että sitä toivoo on aina olemassa...ja tavallaan sehän tulee usein sieltä asiakkaan omastakin puheesta niitä näkökulmia ja tартtua vähän niihin ja tota vie niitä vähän eteenpäin ja tota ää tavaltaan et se asiakas itte niinku hoksais asiat.

Sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksiin asennoiduttiin suhteiden toimintakentällä varauksellisesti. Vaikuttamista pidettiin ehdollisena toimintana ja haastateltavat erittelivät tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, voiko sosiaalityöntekijä vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön. Sekä asiakkaat että ammattilaiset katsoivat vaikutusmahdollisuuksien riippuvan asiakkaasta. Kannanotoissa esitettiin joko varauksellisen myönteisesti, että sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön silloin, kun asiakas niin haluaa tai varauksellisen kielteisesti, ettei sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön silloin, kun asiakas ei sitä halua. Ammattilaiset kannanotoissa hahmottui lähinnä varauksellisen myönteinen, asiakkaiden kommentissa puolestaan varauksellisen kielteinen kanta. Sekä asiakkaat että ammattilaiset toivat kuitenkin esiin, että sosiaalityöntekijä voi myös aikaansaad muutoshalun asiakkaassa.

aA: En. Mun mielestä alkoholinkäytön lähtöpiste on se, et se täytyy aina lähtee asiakkaan omasta halusta. Mä en usko et sosiaalityöntekijä, et se sen pitää olla valmiiks jo, silloin voi, sosiaalityöntekijä voi auttaa kyllä, jos toisella on halu olla käyttämättä alkoholia.

tF: Sinne voi syntyä semmonen siemen kuitenkin et vaik asiakas siinä tilanteessa on sitä mieltä et hän ei aio niin siinä voi tulla joku toinen ajatus, sehän on siinä myös tavoitteena kääntää niitä asiakkaan haitallisia ajatuksia niinku pois ja muuttaa niitä.

Edellä kuvatuissa jäsenystavoissa kontrollisuhteen osapuolia ovat työntekijä ja asiakas. Kontrolli määrittyi suhteiden toimintakentällä kuitenkin myös siten, että sen alaan liitettiin mukaan useampia osapuolia. Sekä asiakkaat että ammattilaiset nostivat esiin yhteistyöverkostojen merkityksen. Sosiaalityöntekijän ei tarvitse vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön yksin, vaan hän voi myös ohjata asiakasta eteenpäin muiden vaikuttajien piiriin.

aL: Päihdehuoltoon tai sitten just esimerkiksi johonki kuntouttaville kursseille tai työpajatoimintaan tai mitä nyt onkaan jotain tommosta vähän matalan kynnyksen meininkii.

Sekä asiakkaat että ammattilaiset katsoivat työntekijän vaikutusmahdollisuuksien riippuvan myös asiakkaan elämänpiiristä. Työntekijä voi auttaa asiakasta laajentamaan elämänpiiriään mutta asiakkaan elämänpiiri voi asettaa työntekijän pyrkimyksille myös haasteita. Lukuisten tekijöiden arvioitiin vaikuttavan asiakkaan alkoholinkäyttöön sosiaalityöntekijän ohella ja alkoholinkäyttöä tukevien verkostojen katsottiin heikentävän työntekijän vaikutusmahdollisuuksia. Kontrolli määrittyi osana laajempaa kokonaisuutta; sen nähtiin kietoutuvan työntekijän ja asiakkaan välisen suhteen ohella asiakkaan elämänpiiriin ja vuorovaikutussuhteisiin myös laajemmin.

aE: Kun sä lopetat juomisen ja sit sä jätät sen porukan jonka kanssa sä oot ollu ni sit sä puputoot vähän semmoseen monttuun ja sit sä jätät yksin sit sä oot yksin kotona. Mut sit ku sul on niinku kohtalotovereita...mielekästä tekemistä se on kaiken a ja o ettei jää sinne kotoon sitte märehdimään ja sit sitä et kun ei oo rahaa, bussikortti justinsa et pääsee ihan niinku vaikka Korkeasaareen tai siis kävelemään Suomenlinnaan et pääsee pois niilt kotikulmilta.

RAKENTEIDEN TOIMINTAKENTÄ

Sekä yksityisyyttä että vaikutusmahdollisuuksia koskeviin väittämiin otettiin kantaa myös rakenteiden toimintakentällä. Tämä toimintakenttä piirtyi esiin lähinnä ammattilaisten kannanotoissa. Yhteiskunnallisten roolien, vastuiden ja velvollisuuksien kaltaisten rakenteiden merkitys korostui, sillä näiden rakenteiden katsottiin ohjaavan kentän toimijoiden liikkeitä ja tätä kautta myös toimijoiden välisiä suhteita. Tämän tyyppistä kontrollia voitiin harjoittaa muun muassa tiedottamisen ja vastuuttamisen kautta.

Yksityisyyttä koskevaa väittämää kommentoitiin lähinnä rakenteiden toimintakentällä ja varauksellisesti; alkoholinkäyttöä pidettiin yksityisasiana tiettyjen ehtojen vallitessa. Ammattilaiset määrittivät alkoholinkäytön yksityisasiaksi sosiaalityön ulkopuolella. Sosiaalityö miellettiin vyöhykkeeksi, jonka sisällä moni muualla yksityisenä pidetty asia lakkaa olemasta yksityisasiasta.

tN: No joo tavallaan on mut niinhän on tavallaan sun raha-asiatkin on sun yksityisasiasta sun tulot on sun yksityisasiasta et se, et tavaltaan se siinä kohtaa kun..et onhan se yksityisasiasta toki mut että sitten niinku tässä niinkun työn puolesta moni asia joka on muuten niinku yksityisasiasta niin on sitten kuitenkin vähän vähemmän yksityinen.

Yksityisyyttä koskevaa väittämää kommentoitiin rakenteiden toimintakentällä siten, että kannanotoissa painottui alkoholinkäytön vaikutus työnsä käyntiin ja velvollisuuksien hoitamiseen. Alkoholinkäyttö miellettiin yksityisasiaksi silloin, kun alkoholinkäyttäjää hoitaa velvollisuutensa, työnsä ja raha-asiansa. Toisin sanoen niin kauan, kun alkoholinkäyttäjää noudattaa yhteisiä pelisääntöjä, eikä ainoastaan kuluta yhteiskunnan varoja, vaan on tuottava. Pelisääntöjen laiminlyönnin katsottiin oikeuttavan ulkoisen kontrollin.

aL: Voihan sitä olla suurkuluttajakin ja olla duunissa ja hoitaa kaikki et tunnen tapauksii kyllä, jotka ottaa päivittäin kaljaa mutta silti on ihan niinku johtavas asemas hyvin mene-tyväs firmassa et niinku et jos hoitaa asiansa ni kyllähän se silloin on yksityisasi...on se sitte duuni tai, duuni tai koulu tai jos nyt on vaikka ihan oloneuvonksena mistä syyst ta-hansa, jos elämäntilanne antaa periks on voit-tanu vähän lotossa tai jotain ettei tarvi tehdä työtä, eihän niitä töitä silloin tarvi hoitaa mut nii jos hirveesti kuluttaa yhteiskunnan niinku varoja ja kaikkii muut asioit, ehkä ei oikees-taan tuota yhtään mitään, eikä välttämättä tuu koskaan tuottamaan ni jos, eihän se nyt oo ainoastaan yksityisasiä että.

Myös vaikutusmahdollisuuksia koskevaa väittämää kommentoitiin rakenteiden toimintakentällä. Sosiaalityöntekijän esitettiin voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön faktatietoa jakamalla ja asiakasta vastuuttamalla; työntekijä voi muistuttaa asiakasta siitä, että jokainen on viime kädessä vastuussa omasta alkoholinkäytöstään. Tämäntyyppisiä kannanottoja esittivät ainoastaan ammattilaiset. He mielsivät tiedottamisen ja vastuuttamisen kautta tapahtuvan kontrollin so-

siaalityöntekijän rooliin kuuluvaksi velvollisuudeksi.

tA: Ja tavallaan myös sitä asiakkaan, et okei se kuitenkin on sun sun asia, et sä voit vaan sen lopettaa tai sä voit sen niinku vähentää.

Sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksiin asennoiduttiin rakenteiden toimintakentällä varsin myönteisesti. Ammattilaiset esittivät, että sosiaalityöntekijän on uskottava työnsä vaikuttavuuteen sen mielekkyyden säilyttämiseksi. Muutoksen aikaansaanti miellettiin sosiaalityöntekijän tehtäväksi ja työntekoa vailla uskoa muutoksen mahdollisuuteen pidettiin turhauttavana. On vaikea olla innostunut työstä, jonka vaikuttavuuteen ei usko. Kommenteissa esiintyi myös näkemys, jonka mukaan sosiaalityöntekijän on annettava asiakkaalle vaikutelma uskosta työnsä vaikuttavuuteen, vaikka hän ei aina siihen uskoisikaan.

tC: Uskon, eikö se ole meidän perimmäinen tarkoitus saada aikaan muutos niin täytyyhän siihen uskoa ja uskoa siihen asiakkaan voimavaroihin.

tD: Joskus vaikka me ei kauheesti ite uskotaiskaan mut jos me ollaan uskottavia niin se on ollu se mihin se on tarttunu ja jälkeensä ajateltuna mä en niinku uskonu tähän ollenkaan mut mun on pakko uskoo kun mä oon tässä meinaan silloin, jos kukaan ei usko niin eihän siin oo mitään toivoo.

TOIMINTAKENTTIEN YHTEENVETO

Sekä asiakkaat että ammattilaiset tuottivat kannanotoissaan kaikki kolme näkökulmaa ja kommentoivat molempia väittämiä kaikilla toimintakentillä (Taulukko 1). Sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksia koskevaa väittämää kom-

Taulukko 1.

Toimintakenttien yhteenveto

	Yksilön toimintakenttä	Suhteiden toimintakenttä	Rakenteiden toimintakenttä
Kommentteja esittivät (pääasiassa)	Asiakkaat	Ammattilaiset ja asiakkaat	Ammattilaiset
Alkoholinkäyttö on yksityisasiä (pääasiassa)	Kyllä	Ehkä	Ehkä
Uskon sosiaalityöntekijän voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön (pääasiassa)	Ei	Ehkä	Kyllä
Kontrolli rakentui	Asiakkaasta lähtöisin olevana yksilön toimijuutena.	Kahden tai useamman kentän toimijan välisenä suhteena.	Rakenteiden ohjaamana toimijuutena.
Kontrollia harjoitetaan	Viimekätisenä päätöksenteko ja toimintavaltana.	Havahduttamisena, tuen antamisena, verkostojen hyödyntämisenä ja niihin vaikuttamisena.	Tiedonjakona, vastuuttamisena ja sosiaalityöntekijän velvollisuuden hoitona.

mentoitii lähinnä suhteiden toimintakentällä, yksityisyyttä koskevaa väittämää puolestaan rakenteiden toimintakentällä. Yksilön toimintakenttä piirtyi voimakkaimmin esiin asiakkaiden kannanotoissa, rakenteiden toimintakenttä puolestaan ammattilaisten. Vastaukset tutkimuskysymyksiin vaihtelivat sen mukaan, mistä näkökulmasta väittämiä milloinkin lähestyttiin.

POHDINTA

Yksilön toimintakentällä yksityisyyttä koskevaa väittämää kommentoitii yleisesti myönteisesti, vaikutusmahdollisuuksia koskevaa väittämää puolestaan kielteisesti; alkoholinkäyttöä pidettiin yksityisasiana, eikä sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksiin uskottu. Kontrolli jäsenyi asiakkaasta lähtöisin olevana toimintana ja kentän ainoaksi toimijaksi hahmottui asiakasyksilö. Kontrolli rakentui itsemääräisoikeuden piiriin kuuluvaksi viimekätisen alkoholinkäyttöpäätöksen tekemiseksi ja työntekijän vaikutusmahdollisuuksiin liitettiin ulkoinen kontrolliodotus (23); alkoholinkäytön kontrollin katsottiin sijaitsevan työntekijän vaikutusvallan ulkopuolella. Tällä tapaa rakentunut kontrolli sopii yhteen sosiologisessa tutkimuskirjallisuudessa kuvatun yksilön nousun kanssa (ks. esim. 1,2,5). Yksilöllä on päättäväältä oman elämänsä toteuttamisesta ja tämä päättäväältä koskee myös alkoholinkäyttöä (2).

Suhteiden toimintakentällä alkoholinkäyttöä pidettiin yksityisasiana silloin, jos se ei vaikuta kentän muihin toimijoihin ja sosiaalityöntekijän katsottiin voivan vaikuttaa asiakkaan alkoholinkäyttöön tietyin ehdoin. Kontrolli rakentui joko asiakkaan ja työntekijän tai useampien kentän toimijoiden väliseksi suhteeksi. Työntekijän vaikutusmahdollisuudet riippuvat asiakkaan halustulla vaikutetuksi, mutta työntekijä voi myös aikaansaada muutoshalun asiakkaassa. Näkemys suhteutuu kiinnostavalla tavalla kontrolliodotuksen ja henkilökohtaisen kontrollin käsitteisiin (23). Alkoholinkäytön kontrollin esitettiin riippuvan työntekijän ulkopuolisesta tekijästä; asiakkaan halusta. Samalla työntekijän arveltiin kuitenkin voivan vaikuttaa tähän itsensä ulkopuoliseen tekijään. Ulkoinen kontrolliodotus ei näin ollen tarkoittanut suhteiden toimintakentällä henkilökohtaisen kontrollin puutetta (ks. 26).

Kontrolli ei kuitenkaan rakentunut suhteiden toimintakentällä ainoastaan työntekijän ja asiakkaan välisenä suhteena. Toisissa kommenteissa suhteeseen liitettiin mukaan useampia osapuolia

ja painotettiin sosiaalityöntekijän yhteistyöverkostojen tai asiakkaan elämänpiiriin merkitystä. Vastaavia tuloksia saatiin myös Egererin ym. (6, s.213–14) tutkimuksessa, jossa sosiaalityöntekijät painottavat asiakkaan elämänpiiriin merkitystä alkoholinkäytön sääntelyssä. Alkoholinkäytön kontrolli paikannettiin suhteiden toimintakentällä asiakkaan sosiaaliseen verkostoon, jonka osa sosiaalityöntekijä on. Kontrolliodotus koski samanaikaisesti sekä itsen että muiden vaikutusta, eikä ulkoisen ja sisäisen kontrollin katsottu sulkevan toisiaan pois (ks. 25,26,28, s.79–83). Sosiaalisen verkoston merkitystä painottavat kommentit nostavat esiin sosiaalisen vuorovaikutuksen henkilökohtaisen kontrollin ulottuvuutena (27, s.190–92,28, s.86–88).

Rakenteiden toimintakentällä yksityisyyttä koskevaa väittämää kommentoitii lähinnä varauksellisesti, sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksia koskevaa väittämää myönteisesti. Alkoholinkäyttöä pidettiin yksityisasiana sosiaalisen verkoston ulkopuolella tai silloin, kun se ei vaikuta velvollisuuksien hoitamiseen. Tämä mukailee Egererin ym. (6, s.206) esittämää huomiota, jonka mukaan velvollisuuksien laiminlyönti johtaa siihen, että yksilö menettää asemansa kyvykkäänä toimijana. Kontrolli jäsenyi rakenteiden kautta, joiden katsottiin ohjaavan kentän toimijoiden liikkeitä. Tiedonjaon ja vastuuttamisen välityksellä tapahtuva alkoholinkäytön kontrolli miellettiin sosiaalityöntekijän velvollisuudeksi ja ammattilaiset toivat esiin, että sosiaalityöntekijän on uskottava työnsä vaikuttavuuteen sen mielekkyyden säilyttämiseksi. Usko henkilökohtaiseen kontrolliin määrittyi sosiaalityöntekijän tehtäväksi, sillä sen arveltiin olevan edellytys optimistiselle, aktiiviselle ja sinnikkäälle tavoittelulle (vrt. 19, s.79–80,23). Henkilökohtaista kontrollia voidaan tarkastella myös yksilöön tietyssä tilanteessa kohdistuvina odotuksina. Tätä taustaa vasten on kiinnostavaa pohtia, onko odotus pystyvyydestä tai usko henkilökohtaiseen kontrolliin jotain, mitä sosiaalityöntekijältä odotetaan? Tätä puolta ainakin ammattilaisten kommenteissa esiintynyt sosiaalityöntekijän roolin esittämiseen (vrt. 40) kytkeytyvä näkemys, jonka mukaan sosiaalityöntekijän tulisi antaa asiakkaalle vaikutelma työnsä vaikuttavuuteen uskomisesta, vaikka hän ei aina siihen itse uskoisikaan.

Egererin ym. (6, s.215–17) mukaan sosiaalityöntekijät suosivat holhoavia otteita, jos asiakkaan alkoholinkäyttö uhkaa aiheuttaa haittaa sivullisille. Tämän tutkimuksen aineistossa esiin-

tyi kannanottoja, joissa alkoholinkäyttöä ei pidetty yksityisasiana, jos se vaikuttaa kentän muihin toimijoihin mutta myös kommentteja, joiden mukaan alkoholinkäyttö ei ole yksityisasia sosiaalityön toimintaympäristössä tai silloin, jos siitä on haittaa käyttäjälle itselleen. Alkoholin itsetuhoinen käyttö ja sosiaalityön asiakkuus näyttäytyivät näissä kommentteissa tekijöinä, jotka asettavat asiakkaan kyvyn kontrolloida alkoholinkäyttöään kyseenalaiseksi ja oikeuttavat ulkoisen puuttumisen. Taitoa hallita omaa alkoholinkäyttöä pidetään arvossa (1, s.70,2) ja kontrollikyvyn menetys on mahdollista tulkita osoitukseksi tämän taidon puutteesta.

Yllä esiteltyyn tutkimukseen liittyy rajoituksia. Asiakkaat rekrytoitiin haastatteluun ammattilaisten välityksellä. Ammattilaiset päättivät itse, keitä asiakkaistaan pyysivät mukaan haastatteluun ja on mahdollista, että he tiedustelivat haastatteluhaluutta vain tiettytyypisiltä asiakkailta. Haastatellut asiakkaat muodostivat kuitenkin varsin kirjavan joukon, mitä tulee esimerkiksi heidän asiakkuutensa kestoon, työ- ja koulutustaastaansa tai alkoholinkäyttötottumuksiinsa. Haastateltavilta ei tiedusteltu näitä taustatietoja suoraan mutta ne nousivat usein esiin haastattelun aikana. Mitä tulee haastateltavajoukon edustavuuteen, on myös muistettava, ettei tutkimuksen tavoitteena ole yleistysten tekeminen otoksesta perusjoukkoon vaan asenteiden moninaisuuden tarkasteleminen ja tämän moninaisuuden jäsentäminen. Asenne ymmärretään sosiaalisiksi ilmiöiksi, eikä tutkimuksen tulosten katsota kertovan sosiaalisesta erillisiksi ja omalakisiksi ymmärretyistä mielen sisäisistä ilmiöistä. Haastateltavien oletetaan hyödyntäneen asenteita ilmaisessaan retorisia resursseja, joiden avulla todellisuutta tuotetaan ja ylläpidetään. Tutkimuksen tulokset kertovat näin ollen siitä, millä tavoin todellisuutta on mahdollista jäsentää ja asenteita ilmaista. Yleistäminen tarkoittaa eri asiaa kuin tilastollisessa tutkimuksessa. Saadut tulokset voidaan yleistää esimerkiksi osaksi tutkittavan kulttuurin mielipideilmastossa esiintyviä yleisiä tiloja ja prosesseja (ks. 41, s.203–22).

Sosiaali- ja yhteiskuntatieteissä on käyty pitkään keskustelua siitä, ohjaavatko yksilöt toimintaansa vai selittyvätkö heidän tekonsa ympäröivistä rakenteista käsin (27, s.180). Yksilön toimintakentän voi katsoa edustavan individualistista ajattelua, jossa yksilö nähdään oman toimintansa ohjaajana. Rakenteiden toimintakentällä yksilön tekoja selitetään puolestaan ympä-

röivistä rakenteista käsin. Sekä yksilötoimijasta että rakenteista liikkeelle lähtevät selitystavat ovat näin ollen esillä aineistossa. Haastateltavien kommentit painoutuivat kuitenkin suhteiden toimintakentälle. Suhteiden toimintakentän voi ajatella edustavan relationistista näkökulmaa toimijuuteen. Tästä näkökulmasta yksilön toimijuus rakentuu yksilön ja hänen ympäristönsä välisissä suhteissa. Yksilö – toimija upotetaan sosiaaliseen kontekstiin, mutta häntä ei syrjäytetä toimintaa ohjaavien rakenteiden tieltä. (27, s.180.)

Yksityisyyttä koskevan väittämän voi tulkita lähestyvän kontrollia yksilön toimijuutena, vaikutusmahdollisuuksia koskevan puolestaan sosiaalisen suhteena. Tästä huolimatta molempiin väittämiin otettiin kantaa kaikilla kolmella toimintakentällä. Tämä tarkoittaa, että kontrolli jäsenyi molempien väittämien kohdalla sekä yksilön toimijuutena, kentän toimijoiden välisenä suhteena että rakenteiden ohjaamana toimijuutena. Rakentumistapojen moninaisuus viittaa siihen, että haastatelluilla on monimutkainen ja hienostunut käsitys kontrollin ulottuvuuksista.

Sekä asiakkaiden että ammattilaisten kommentit painoutuivat suhteiden toimintakentälle ja kontrolli rakentui sosiaalisen suhteena. Yksilön toimintakenttä piirtyi esiin selvimmin asiakkaiden, rakenteiden toimintakenttä puolestaan ammattilaisten kannanotoissa. Tämä tarkoittaa, että asiakkaat jäsensivät työntekijöitä vahvemmin kontrollin yksilön toimijuudeksi, ammattilaiset puolestaan asiakkaita vahvemmin rakenteiden ohjaamaksi toimijuudeksi. Jäsennostapojen ero saattaa liittyä sosiaalityön asiakkaisiin ja ammattilaisiin kohdistuviin rooliodotuksiin. Ammattilaisen rooliin kytkeytyvät tietyt vastuut ja velvollisuudet. Asiakkaalla vastaavaa ammattiroolia ei ole, vaan hänen roolinsa on pikemminkin yksilön vapautta peräänkuuluttavan modernin yhteiskunnan kansalaisen. Jäsennostapojen eroa voi pitää merkityksellisenä alkoholihaittojen ehkäisyyn kannalta. Kun ammattilaiset jäsensivät kontrollin rakenteiden ohjaamaksi toimijuudeksi, he mielsivät samalla kontrollin osaksi sosiaalityötä (vrt. 13, s.110). Asiakkaat kyseenalaistivat tämäntyyppisen kontrollin hyödyn ja lähestyivät kontrollia yksilön toimijuutena. Tieto näistä kontrollia eri näkökulmista lähestyvistä jäsennostavoista voi auttaa asiakassuhteen osapuolia ymmärtämään toisiaan paremmin ja edesauttaa tätä kautta sosiaalityössä tehtävää ehkäisevää päihdetyötä.

Tieto erilaisista jäsennostavoista tarjoaa eväitä paitsi ulkoisen puuttumisen ja yksilön autonomian välisen jännitteen (1, s.177,2,5) ymmärtämiseen, myös tämän jännitteen purkamiseen. Sekä asiakkaiden että ammattilaisten jäsennostavoissa painottui kontrollin hahmottuminen sosiaaliseksi suhteeksi. Havainto on jännitteen purkamisen kannalta olennainen siksi, etteivät sen paremmin asiakkaat kuin ammattilaisetkaan uskoneet suhteiden toimintakentällä ehdottomaan yksilön autonomiaan. Sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksiin uskottiin puolestaan tietyin ehdoin. Sekä asiakkaat että ammattilaiset näyttäsivätkin pitävän ulkoisen puuttumisen ja yksilön autonomian välistä jännitettä pikemminkin häilyvänä ja tilannesidonnaisena suhteena kuin selvärajaisena vastakkainasetteluna.

Sosiaalityön ydinkysymykset tuesta, kontrollista ja näiden välisestä suhteesta (ks. esim. 8,9) näyttävät eri toimintakentällä varsin erilaisessa

valossa. Jokisen (13, s.127–44) esittämän tulkinnan mukaan tuki ja kontrolli voivat hahmottua toisiaan täydentävinä työmenetelminä, vuorovai-
kutuksessa rakentuvina tulkintoina tai kontrolli-
tuen antamisen ehtona. Tuen ja kontrollin tarkas-
telu eri toimintakentällä muistuttaa tätä erittelyä.
Yksilön toimintakentällä niin ulkoapäin tuleva
tuki kuin kontrolli ovat yhdentekeviä, sillä yksilö
tekee omat valintansa niistä riippumatta. Suhteiden
toimintakentällä tuki ja kontrolli kietoutuvat
yhteen ja näyttävät sosiaalityön mahdollisina
työvälineinä. Rakenteiden toimintakentällä kontrol-
li hahmottuu puolestaan tuen antamisen ehto-
na ja sosiaalityöntekijän velvollisuutena. Kontrol-
lin ja tuen välinen suhde näyttää näin ollen
varsin moniulotteisena niin asiakkaiden kuin
ammattilaistenkin esittämissä kommentissa. Toi-
mintakentän käsitteen avulla tapahtuva jäsennosto
voi kuitenkin auttaa ymmärtämään, millaiseksi
tämä suhde erilaisissa asiayhteyksissä muotoutuu.

Renko E. Social workers' and their customers' attitudes concerning control of alcohol use – a qualitative approach
Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti – Journal of Social Medicine 2016:53: 58–70.

This study analyzes attitudes concerning control of alcohol use. Social workers (n=14) and their customers (n=14) were asked to comment on the following statements: *Alcohol use is a private affair and I believe that social worker can influence customers' alcohol use.* A qualitative attitude approach is employed: attitude is defined as an evaluative interpretation of an attitude object which is constructed in the process of argumentation. The analytical focus is on how control was constructed in the comments and did social workers and their customers construct control in a same way?

Analysis reveals that both groups commented on the statements from three viewpoints. On an

individual sphere the only actor was an individual who makes his own decision; control was constructed as an individual agency. On a relational sphere, there were more actors and control was allocated not only to the individual but to people around him as well. On a structural sphere structures guided the movements of the actors and control was allocated to the structures. Social workers presented more comments on the structural sphere, customers on the individual sphere.

The findings suggest that social workers and their customers commented on the statements from similar viewpoints but combined individual, relational and structural elements in different ways.

KIRJALLISUUS

- (1) Törrönen J. Juomisen vapaus ja vastuu. Sosiosemioottinen analyysi alkoholipoliittisesta liberalismista maallikkoajattelussa. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 234. Helsinki: Yliopistopaino; 1999.
- (2) Sulkunen P, Rantala K, Määttä M. The ethics of not taking a stand: dilemmas of drug and alcohol prevention in a consumer society - a case study. *Int J Drug Policy* 2004;15:427-34.
- (3) Thompson S, Spacapan S. Perceptions of control in vulnerable populations. *JSI* 1991;47:1-21.
- (4) Skinner E. A Guide to Constructs of Control. *J Pers Soc Psychol* 1996;71:549-70.
- (5) Sulkunen P. The Saturated Society. Regulating Risk & Lifestyle in a Consumer Culture. London: Sage; 2009.
- (6) Egerer MD, Hellman M, Sulkunen P. Autonomy and protection in the welfare state. Finnish social workers' views on alcohol problems. Kirjassa: Hellman M, Roos G, von Wright J. (toim.) A Welfare Policy Patchwork: Negotiating the public good in times of transition. Helsinki: Nordic Centre for Welfare and Social Issues; 2012, 203-24.
- (7) Banks S. Ethics and values in social work. Basingstoke: MacMillan; 1995. (8) Juhila K. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino; 2006.
- (9) Jokinen A, Juhila K. (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino; 2008.
- (10) Juhila K. From care to fellowship and back. Interpretative repertoires used by the social welfare workers when describing their relationship with homeless women. *Br J Soc Work* 2009;39:128-43.
- (11) Juhila K, Hall C, Raitakari S. Accounting for the clients' troublesome behaviour in a supporting housing unit. *JSW* 2010;10:59-79.
- (12) Välimaa O. Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvotteleminen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1589; 2011.
- (13) Jokinen A. Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Kirjassa: Jokinen A, Juhila K. (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino; 2008, 110-44.
- (14) Bien T, Miller W, Tonigan S. Brief interventions for alcohol problems: A review. *Addiction* 1993;88:315-35.
- (15) Bliss DL, Pecukonis E. Screening and brief intervention practice model for social workers in non-substance-abuse practice settings. *J Soc Work Pract Addict* 2009;9:21-40.
- (16) Kaukonen O. Päihdepalvelut jakautuneessa hyvinvointivaltiossa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 107. Saarijärvi: Gummerus; 2000.
- (17) Burr V. An introduction to social constructionism. London: Routledge; 1995.
- (18) Vesala KM, Rantanen T. Laadullinen asennetutkimus: Lähtökohtia, periaatteita, mahdollisuuksia. Kirjassa: Vesala KM, Rantanen T. (toim.) Argumentaatio ja tulkinta: Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa. Helsinki: Gaudeamus; 2007, 11-38.
- (19) Bandura A. Social learning theory. Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall; 1977.
- (20) Bandura A. The social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall; 1986.
- (21) Bandura A. Health promotion from the perspective of social cognitive theory. *Psychol Health* 1998;13:623-49.
- (22) Bandura A. Toward a Psychology of Human Agency. *PPS* 2006;1:164-80.
- (23) Rotter JB. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied* 1966;80:1-28.
- (24) Rotter JB. Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *JCCP* 1975;43:56-67.
- (25) Ajzen I. Perceived behavioral control, self-efficacy, locus of control, and the theory of planned behavior. *JASP* 2002;32:665-83.
- (26) Vesala KM. Kontrolliodotuksen käsite ja kulttuuriset premissit. *Psykologia* 1991;5:366-74.
- (27) Vesala KM. Toimijuuden kehukset ja relationistinen sosiaalipsykologia. Kirjassa: Lahikainen AR, Suoninen E, Järventie I, Salonen M. (toim.) Sosiaalipsykologian sukupolvet. Tampere: Vastapaino; 2012, 179-97.
- (28) Vesala KM. Kontrollipremissit sosiaalisessa oppimisessa. Julian Rotterin sosiaalisen oppimisen teorian ja kontrolliodotusten käsitteen tulkinta Gregory Batesonin oppimisteorian näkökulmasta. Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2. Helsinki: Yliopistopaino; 1990.
- (29) Paulhus D, Christie R. Spheres of control: an interactionist approach to assessment of perceived control. Kirjassa: Lefcourt HM. (toim.) Research with the locus of control construct. New York; Academic Press; 1981, 161-88.
- (30) Vesala KM, Rantanen T. Pelkkä puhe ei riitä. Maanviljelijän yrittäjäidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologisia ehtoja. Helsinki: Yliopistopaino; 1999.
- (31) Rantanen T. Huumeiden käytön kehukset sosiaalityöntekijöiden puheessa. Kirjassa: Vesala KM, Rantanen T. (toim.) Argumentaatio ja tulkinta: Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa. Helsinki: Gaudeamus; 2007, 167-88.
- (32) Nousiainen M, Pylkkänen P, Saunders F, Seppänen L, Vesala KM. Are alternative food systems socially sustainable? A case study from Finland. *J Sustainable Agric* 2009;33:566-94.

- (33) Pyysiäinen J. Co-constructing a virtuous ingroup attitude? Evaluation of new business activities in a group interview of farmers. *Text Talk* 2010;30:701–21. (34) Billig M. *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press; 1996.
- (35) Thomas WI, Znaniecki F. *The Polish Peasant in Europe and America*, vol. 1 & 2. New York: Octagon Books; 1974.
- (36) Lalljee M, Brown L, Ginsburg G. Attitudes; Dispositions, behaviour or evaluation? *BJSP* 1984;23:233–44.
- (37) Wiggins S, Potter J. Attitudes and evaluative practices: Category vs. item and subjective vs. objective constructions in everyday food assessments. *BJSP* 2003;42:513–31.
- (38) THL. *Kuntien sosiaali- ja terveystalveluiden henkilöstö 2008*. Helsinki: THL; 2009.
- (39) Viinamäki L. (toim.) *14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä*. Kemi: Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja A2; 2008.
- (40) Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday Anchor; 1959.
- (41) Alasuutari P. *Laadullinen tutkimus*. Jyväskylä: Vastapaino; 1994.

ELINA RENKO

VTM, jatko-opiskelija
Helsingin yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos